

ХҒТАР 06.61.53
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2789-4320-2026-1-24-35>

Астанадағы урбанизациялық процестер: даму тенденциялары мен әлеуметтік-экономикалық әсері

А.Б. Алибекова^{1*}, А.Н. Ракаева², С.Б. Спатаева³

^{1,2,3} Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail:alibiekovaaiga87@mail.ru, sbarzhaksina@mail.ru, rakaeva@yandex.ru)

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты – соңғы онжылдықтарда қала халқының күрт өсуімен, жаңа шағын аудандардың құрылысымен және инфрақұрылымның дамуымен сипатталатын урбанизацияның қарқынды кезеңін бастан кешіп жатқан Астана қаласындағы урбанизация динамикасы мен салдарын кешенді талдау, негізгі үрдістер мен проблемаларды анықтау, сондай-ақ қала дамуын тиімді басқару бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Әдістер – сандық әдістер, сондай-ақ ғылыми әдебиеттер мен сараптамалық бағалауды талдауға негізделген сапалық әдістер қолданылды.

Нәтижелері – Астана қаласындағы көші-қон процестері, қаланың халық саны, қаладағы урбанизация даму тенденциялары мен әлеуметтік-экономикалық әсеріне талдау жүргізілді. Халықтың өсу қарқыны, қаланың кеңістіктік дамуы және урбанизацияның экологиялық салдарын бағаланды.

Қорытындылар – авторлар тұрақты қалалық дамуды қамтамасыз ету үшін стратегиялық жоспарлау, ресурстарды тиімді бөлу және жергілікті қоғамдастықтың белсенді қатысуы шешуші рөл атқаратынын атап өтеді. Әлеуметтік-экономикалық теңгерімді сақтау, инновациялық шешімдерді енгізу, урбанизацияның жағымды әсерін күшейтіп, ықтимал тәуекелдерін азайтуға мүмкіндік береді.

Урбанизация – бұл әртүрлі мәселелерді шешуді талап ететін әлемдік тренд ел экономикасының даму дәрежесін, дәстүрлері мен мәдениеті, оның тұрғындарының қабылдауы және басқа да ерекшеліктер. Қазіргі уақытта қалаларды дамытудың өзектілігі артып келеді. Ірі қалалар экономиканы және әлем елдерінің басқа салаларын дамытудың негізі болып табылады. Қалалардың жылдам өсуі қалалық ортаның өзгеруіне әкеліп соғады, бұл жаңа мүмкіндіктер мен күрделі қиындықтарды тудырады.

Түйін сөздер: урбанизация, халықтың өсуі, экономикалық тиімділік, әлеуметтік-экономикалық аспектілер, елдің кеңістіктік дамуы, экологиялық сын-қатерлер.

Received 24.02.2025. Revised 15.09.2025. Accepted 25.02.2026. Available online 30.03.2026

Кіріспе

Астана әлемнің бас қалалары арасында ең жоғары өсу қарқынын көрсетіп отыр. 1997 жылы астананы Алматыдан көшіргеннен бері қала халқы бірнеше есе өсті. Бұл өсім Қазақстанның басқа өңірлерінен көші-қонды және белсенді құрылысты қоса алғанда, әртүрлі факторларға байланысты. Астанадағы урбанизация – бұл халық санының өсуі ғана емес, бұл қаланың кеңістіктік дамуын, инфрақұрылым құрылысын, әлеуметтік және экономикалық құрылымның өзгеруін қамтитын кешенді құбылыс. Астана қарқынды урбанизацияны бастан өткеріп жатқан қаланың жарқын үлгісі болып табылады. Бұл процесс өзімен бірге жаңа мүмкіндіктер мен жаңа қиындықтар әкеледі. Қаланың табысты дамуы үшін экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерді ескеретін теңдестірілген тәсіл қажет.

ЭЫДҰ елдерінде қала тұрғындарының үлесі жалпы халықтың 80%-дан астамын құрайды. Сонымен бірге бүкіл әлем бойынша қала тұрғындары санының өсуі байқалады (Абенов У., 2024). Үкіметтің мақсаттарына қарамастан, урбанизацияның қарқыны баяу жүріп келеді. Қазақстан қалаларындағы өмір сүрудің жоғары құны көптеген әлеуетті ішкі көші-қон қатысушыларын тежеуде (Concepts of capital in Pierre Bourdieu's theory, n.d.).

Әлемнің барлық елдері урбанизациялық процестердің проблемаларына тап болуда (Joachim O. 2017). Астана өзінің заманауи инфрақұрылымымен ерекшеленеді (Overseas Development Institute). Қала билігі, ең алдымен, бизнесті және халықаралық туризмді қолдауға бағытталған инфрақұрылым мен қызметтерді дамытуға назар аударады (Regional development policy, n.d.).

Бұл, біріншіден, қала халқының тез өсуіне, екіншіден, ірі қалалардың жедел өсуіне байланысты. Агломерациялық қалалардың экономикасын әртараптандыру, бәсекеге қабілеттілігін және инвестициялық тартымдылығын арттыру халықтың өмір сүру сапасын жоғарылатуға бағытталған маңызды қадам болып табылады (Seitz W., 2021). Урбанизация қалалық өнеркәсіптің өсуімен, әртүрлі мәдени және саяси факторлармен, аумақтық еңбек бөлінісінің күшеюімен және қала тұрғындарының тұрғын үй жағдайларының жақсаруымен сипатталады. «Тартымды факторлар» сонымен қатар өсусіз урбанизацияға әкелуі мүмкін. Қалалық жерлерге көшуден жоғары қайтарымды күту әрдайым ақтала бермейді - Тодаро парадоксы (The Todaro paradox, n.d.). Jedwab and Vollrath, бірнеше адам урбанизацияның өсусіз оң көзі деп атайтын нәрсені білдіруі мүмкін екенін көрсетті (Jedwab, R., & Vollrath, D., 2015). Осы зерттеудің жаңашылдығы Астанадағы урбанизациялық процестерді талдауға кешенді тәсілдеме болып табылады, ол халықтың өсу қарқыны мен құрылысын ғана емес, сондай-ақ осы процестердің қаланың әлеуметтік-экономикалық және экологиялық дамуына әсерін бағалауды қамтиды. Алдыңғы зерттеулерден айырмашылығы, қарқынды урбанизация нәтижесінде туындайтын нақты проблемалар мен сын-қатерлерді анықтауға, сондай-ақ Қазақстан жағдайында қалалық өсу процестерін тиімді басқару бойынша ұсынымдар әзірлеуге баса назар аударылды. Оның стратегиялық жағдайы мен экономиканың, мәдениеттің және әлеуметтік құрылымның даму ерекшеліктерін ескере отырып, елорданы урбанизациялаудың бірегей ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады. Мұндай

зерттеу астананың кеңістіктік даму тетіктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді және Қазақстан контекстінде ғана емес, сондай проблемалары бар басқа да қарқынды дамып келе жатқан қалалар үшін де қолданылуы мүмкін ұсынымдар береді.

Әдебиетке шолу

Зерттеу ең алдымен халықаралық және отандық ғылыми еңбектерге сүйеніп, Астанадағы урбанизацияның әлеуметтік-экономикалық, демографиялық және экологиялық қырларын саралайды.

Шетелдік авторлардың еңбектері урбанизацияның жаһандық үрдістерін, оның қоғам мен экономикаға ықпалын түсіндіруге негіз болған. Мәселен, OECD Urban Policy Reviews: Kazakhstan еңбегінде Қазақстандағы урбанизация саясаты халықаралық стандарттар тұрғысынан бағаланып, елдің кеңістіктік дамуы мен қалалық басқарудың негізгі бағыттары сипатталған. Seitz W. еңбегінде қаладағы тұрғын үйдің қолжетімділігі мен урбанизацияның әлеуметтік теңсіздікке әсері талданады. Бұл жұмыс Астана жағдайында тұрғын үй бағасының өсуі мен халықтың әлеуметтік жіктелу мәселелерін түсіндіруде ғылыми база ретінде алынған.

Zhang X.Q. және ODI ұйымының зерттеулері урбанизацияның әлемдік деңгейдегі уәждері мен салдарын салыстырмалы түрде қарастырып, урбанизацияның басқарылмаған жағдайда туындайтын тәуекелдеріне назар аударады. Сондай-ақ «The Role of Socio-Economic Factors in Sustainable Urban Development» атты еңбекте тұрақты қала дамуының әлеуметтік-экономикалық факторларының рөлі көрсетіліп, Астана мысалында тұрақты урбанизацияға көшу қажеттілігі дәлелденген.

Отандық зерттеулер ішінде Абенов У. еңбегінде Қазақстан қалаларының агломерациялық дамуы мен инновациялық әлеуеті талданады, бұл мақаладағы Астана агломерациясының кеңею проблемасына ғылыми негіз береді. Смагулова А.К. еңбегінде демографиялық үрдістердің ерекшеліктері қарастырылып, көші-қонның экономикалық және әлеуметтік салдары ашылады. Бұл деректер мақаладағы ішкі көші-қон динамикасын сипаттауда маңызды рөл атқарған.

Теориялық негіз тұрғысынан Todaro парадоксы және Jedwab & Vollrath зерттеулері урбанизация мен экономикалық өсім арасындағы қарама-қайшы байланыстарды көрсетеді. Бұл еңбектер Астанадағы «өсімсіз урбанизация» тәуекелін сипаттауда қолданылған. Сонымен қатар, Фридманның орталық-периферия теориясы (Friedman, J., 1966) және Бурдьёнің әлеуметтік капитал тұжырымдамасы урбанизацияны экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан түсіндірудің теориялық базасын қамтамасыз етеді.

Зерттеу нормативтік және статистикалық деректерге де сүйенеді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары мен тұжырымдамалық құжаттары, Ұлттық статистика бюросының ресми деректері, сондай-ақ Экология министрлігінің есептері урбанизация процесінің нақты көрсеткіштерін талдауға мүмкіндік береді. Бұл деректер зерттеудің эмпирикалық дәлдігін арттырады.

Зерттеу әдістері

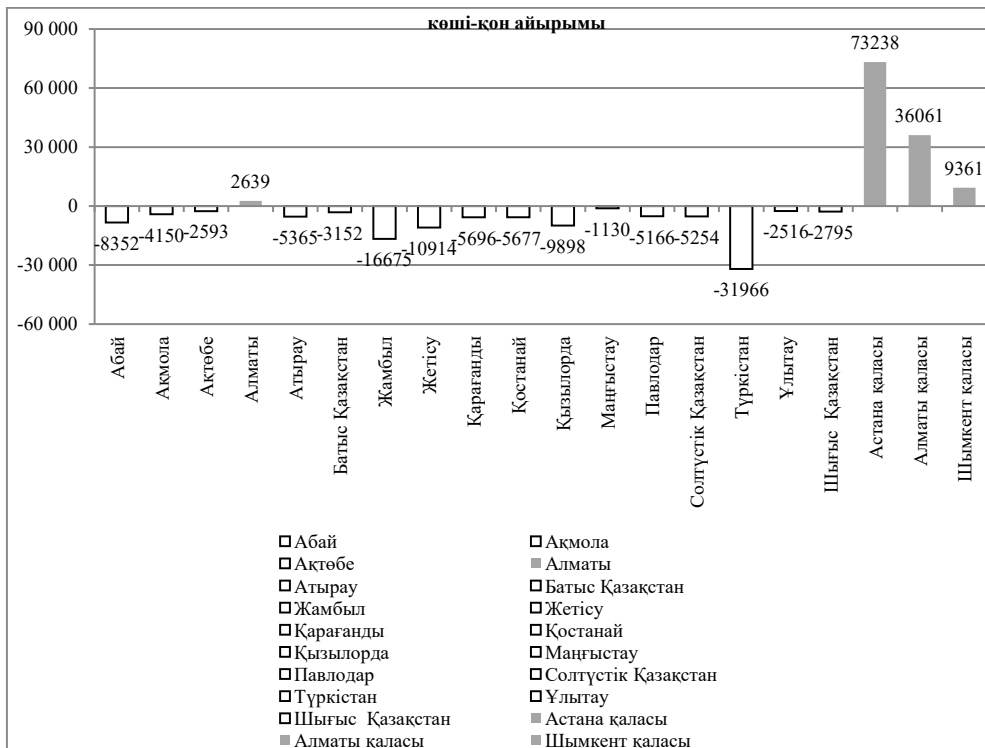
Осы зерттеу шеңберінде статистикалық деректерді талдаудың сандық әдістері де, ғылыми әдебиеттерді зерттеу мен сараптамалық бағалауды қоса алғанда, сапалық

тәсілдер де қолданылды. Урбанизация – бұл елдің экономикалық даму деңгейіне, оның мәдени дәстүрлеріне, халықтың қабылдауына және басқа да ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі шешімдерді қолдануды талап ететін жаһандық үрдіс. Қазіргі уақытта қалаларды дамытудың маңыздылығы айтарлықтай өсті. Ірі қалалар халықаралық деңгейде әртүрлі салалардың экономикалық өсуі мен дамуының негізгі орталықтары болып табылады. Жүргізілген талдау нәтижесінде Қазақстанның әртүрлі өңірлерінен халықтың Астанаға көші-қоны бірқатар экономикалық, әлеуметтік және саяси факторлармен айқындалатын күрделі және көп қырлы процесс бола отырып, тұрақты өсу үрдісімен сипатталатыны анықталды. Урбанизация процесі ауыл тұрғындарының қалаға қоңыс аударуына әкеледі. Елордаға көші-қонның жоғары деңгейі инфрақұрылымға жүктеменің жоғарылауы, тұрғын үй бағасының өсуі, халықтың көптігі және әлеуметтік стратификацияның тереңдеуі сияқты бірқатар проблемаларды тудырады. Бұл процесс урбанизация динамикасын және елдің аумақтық дамуын талдау үшін маңызды. Зерттеулер елорданың еңбек нарығы мемлекеттік басқару, қаржы, құрылыс, білім беру және қызмет көрсету салалары сияқты салаларда көбірек мүмкіндіктер беретінін көрсетеді.

Нәтижелер мен талқылау

2019 жылы «Елдің 2030 жылға дейінгі аумақтық-кеңістіктік дамуының болжамды сызбасын» әзірлеу кезінде Астана агломерациясының аумағын айқын асыра бағалау айтылды: «агломерациялардың қолданыстағы шекараларын қайта қарау қажет. Мысалы, Астаналық (21,7 мың км²) және Алматы (9,4 мың км²) агломерацияларының аумақтары Токио (8,5), Чикаго (6,8), Шанхай (3,5), Сан-Паулу (3,2) сияқты әлемдегі ең ірі агломерациялардың аумағынан едәуір асып түседі» (ҚР Ұлттық статистика бюросы, n.d.). Бұл проблема әзірленген «агломерацияларды дамыту туралы» заңды іске асыру шеңберінде шешілуі мүмкін, онда агломерация болып табылатын өлшемшарттар белгіленеді: «халқы бес жүз мың адамнан асатын Астанадан немесе Республикалық маңызы бар қаладан немесе облыстық маңызы бар қаладан (агломерация орталығынан) және оның айналасында орналасқан урбанизацияланған елді мекендерден тұратын жергілікті жүйе күнделікті еңбек, өндірістік, әлеуметтік-мәдени және басқа байланыстар, сондай-ақ бір-бірімен аумақтық бірігу тенденциясы». Сонымен бірге елді мекендерді агломерацияға жатқызу критерийлері берілген: елді мекен агломерация орталығының географиялық жақындығында болуы тиіс және еңбекке қабілетті халықтың кемінде 15%-ы агломерация орталығына күнделікті маятниктік көші-қонға (алға-артқа) қатысады.

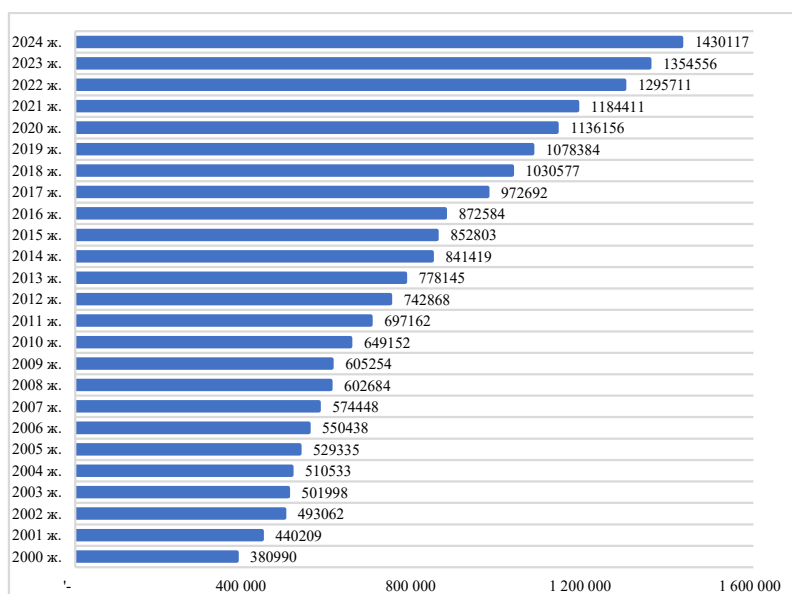
Ең айқын урбанизациялық процестер Алматы, Астана, Шымкент қалаларында және Алматы облысында болды. Бұл мегаполистерде көптеген жылдар бойы оң көші-қон сальдосы болды. 2024 жылы елорда халқы өңірлерден 73,2 мың қазақстандықпен толықты, бұл басқа өңірлермен салыстырғанда ең үлкен көрсеткіш. Алматыда ішкі көшіп-қонушылар қала халқының жалпы санына 36,1 мың адамды, Шымкентте 9,3 мың адамды, Алматы облысы 2,6 мың адамды қосты (сурет 1).

Сурет 1 – 2024 ж. ішкі көші-қон сальдосы

Ескертпе: (ҚР Ұлттық статистика бюросы, n.d.) дереккөз негізінде құрастырылған.

Ең маңызды көші-қон ағыны Түркістан облысында тіркелді (минус 18,1 мың адам), оны Шымкент, Алматы және Астанаға көшіп келушілер "қамтамасыз етті". Екінші орында Жамбыл облысы (минус 10,3 мың адам) тұр, онда аумақтық бөліністен кейін айқын көші-қон ағыны көрінді.

Сурет 2 – Астана қаласының халық саны 2000-2024 жж

Ескертпе: деректер негізінде жасалған (ҚР Ұлттық статистика бюросы, n.d.) дереккөз негізінде құрастырылған.

Қазақстанда урбанизация процесі жүріп жатқан сценарий – бұл аумақтарды дамытудың «халықтық» нұсқасы. Адамдар тұрғын үй жағдайларын жақсартуға, жоғары жалақы алатын жұмыс табуға болатын жерге көшеді. Еңбек нарығы мен әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту тұрғысынан өңірлер де, мегаполистер де мұндай көші-қонға дайын емес. Қазақстанда урбанизацияның бақыланбайтын сипатқа ие екендігі бір жыл бұрын ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінде (ЕХӘҚМ) танылған болатын. 2022-2026 жылдарға арналған көші-қон саясатының тұжырымдамасына сәйкес: «Республиканың даму перспективалары тұрғысынан ішкі көші-қонның қалыптасқан үрдістері қолайсыз. Халықтың басқа облыстардан реттелмеген кетуі аясында ірі қалалар мен жекелеген өңірлер халқының өсіп келе жатқан саны демографиялық және еңбек теңгерімсіздігін күшейтеді. Нәтижесінде, Солтүстік аймақтар экономикалық белсенділіктің төмендеуімен сипатталады, оңтүстік облыстарда еңбек ресурстарының көптігі байқалады, ал ірі қалалардың инфрақұрылымы халықтың реттелмеген ағынымен күреспейді».

ҚР Еңбек ресурстарын дамыту орталығының талдаушыларының болжамына қарағанда, еңбек нарығындағы жағдай 2023-2030 жылдар шегінде және одан әрі қолданыстағы теріс сценарийге сәйкес келетін болады. Солтүстік пен Шығыста жұмыс күшіне ең аз сұраныс қалыптасады деп күтілуде. Жұмысқа орналасу үшін ең көп нұсқаларды Астана, Алматы және Шымкент ұсынады. Халықтың Қазақстанның түрлі өңірлерінен Астанаға қоныс аударуы бірқатар экономикалық, әлеуметтік және саяси факторларға байланысты күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Бұл құбылыс урбанизация динамикасын және елдің кеңістіктік дамуын түсіну үшін өте маңызды.

Астана, Қазақстанның астанасы ретінде, экономикалық белсенділіктің орталығы болып табылады, ол мигранттарды неғұрлым жоғары ақы төленетін жұмыс пен мансаптық мүмкіндіктер іздеуге тартады. Фридманның «орталық-периферия» теориясына сәйкес, Астана мен ірі қалалар инвестициялар мен білікті жұмыс күшін жинақтай отырып, экономикалық өсудің өзегі болып табылады (Regional development policy, n.d.). Елордалық еңбек нарығы мемлекеттік басқару, қаржы, құрылыс, білім беру және қызмет көрсету салалары сияқты салаларда көбірек мүмкіндіктер ұсынады. Бұл экономикасы аз дамыған және жұмыс таңдауы шектеулі аймақтардан мигранттар ағынын тудырады.

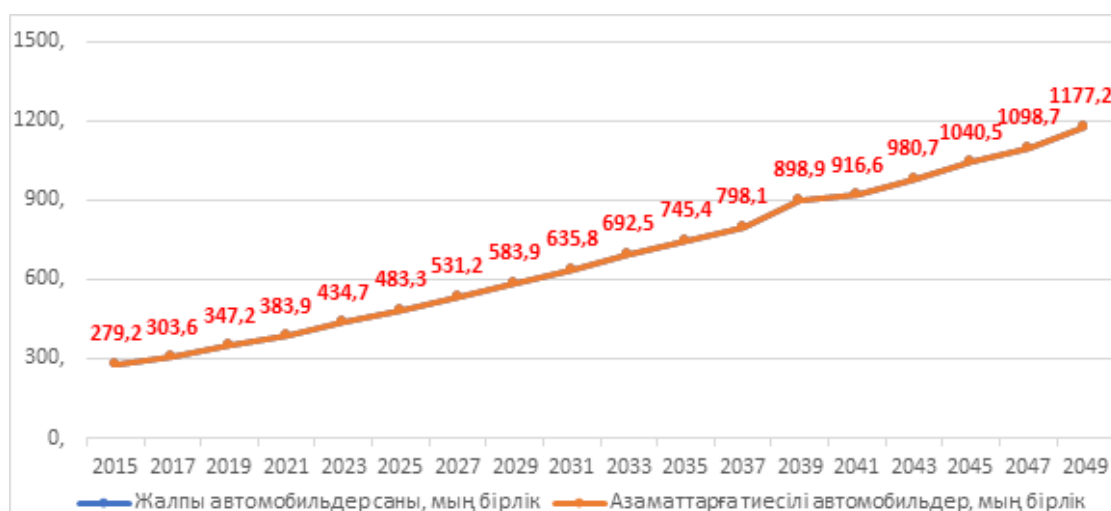
Елорда мигранттарды экономикалық перспективалармен ғана емес, дамыған әлеуметтік инфрақұрылыммен де тартады. Мұнда ең жақсы білім беру мекемелері, соның ішінде университеттер мен кәсіптік колледждер шоғырланған. Сондай-ақ, Астана сапалы медициналық қызметке, мәдени іс-шараларға және ойын-сауыққа кеңірек қолжетімділікті ұсынады. Бұл факторлар Бурдьенің «әлеуметтік капитал» теориясына сәйкес, көші-қон ниеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және көшудің маңызды факторлары болып табылады (Concepts of capital in Pierre Bourdieu's theory, n.d.).

Астананы урбанизациялаудың экологиялық факторлары қаланың тұрақты дамуына әсер ететін маңызды аспект болып табылады. Қазақстан астанасының қарқынды өсуі мен урбанизациясы процесінде әртүрлі экологиялық сын-қатерлер туындайды, олардың ішінде атмосфералық ауаның ластануы қалалық аумақтардың тез кеңеюі және көлік құралдарының көбеюі атмосфераға ластаушы заттар шығарындыларының өсуіне алып

келеді. Бұл, әсіресе, жылыту қолданылатын және өнеркәсіптік қызмет белсендірілетін қысқы кезеңде ластану деңгейінің артуына қатысты.

Жаңа шағын аудандардың құрылысы және инфрақұрылымды дамыту су ресурстарының едәуір көлемін талап етеді. Бұл су тапшылығына және су объектілерінің сапасының нашарлауына әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде қала мен оның айналасындағы экожүйеге әсер етеді. Халықтың тез өсуі және құрылыс және өндірістік қуаттардың дамуы қатты тұрмыстық және құрылыс қалдықтарының көлемінің ұлғаюымен қатар жүреді. Қалдықтарды тиімді басқаруға және қайта өңдеуге жеткіліксіз көңіл бөлу топырақ пен су объектілерінің ластануына әкеледі. Осы және басқа да экологиялық проблемалар экологиялық тұрақтылықты және болашақ ұрпақ үшін табиғи ресурстарды сақтау қажеттілігін ескере отырып, қала құрылысын басқарудың кешенді тәсілін қажет етеді.

Астана жолаушылар мен жүктерді республикалық және сыртқы тасымалдауды жүзеге асыратын автомобиль, теміржол және әуе көлігінің аса маңызды коммуникациялары тоғысатын Қазақстандағы аса ірі көлік торабы болып табылады. Қаладағы ластаушы заттар шығарындыларының негізгі көздерінің бірі автокөлік болып табылады. Жылжымалы көлік құралдарын пайдалану кезінде зиянды заттар пайдаланылған газдармен, отын жүйелерінен булармен және жанармай құю кезінде, сондай-ақ қартер газдарымен ауаға түседі. Астана халқының өсуі автомобильдер санының өсуіне ықпал етеді. (3-сурет).

Сурет 3 – Астана көлік құралдарының, оның ішінде азаматтарға тиесілі көлік құралдарының өсу болжамы

Ескертпе: (ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, 2025) дереккөз негізінде құрастырылған.

Әрбір келесі жылы көлік құралдары санының тұрақты өсуі байқалады. Көлік құралдарының өсуі атмосфераға ластаушы заттар шығаруының көбеюіне әкелуі мүмкін, әсіресе автомобиль трафигі қарқынды жерлерде. Сонымен қатар, бұл қаладағы шу деңгейінің жоғарылауына әкелуі мүмкін, әсіресе көлік қозғалысы көп жерлерде. Жүргізілген зерттеу негізінде Астананың урбанизациялық процестерінің негізгі проблемалары мен перспективаларын және әлеуметтік-экономикалық, экологиялық аспектілерге әсерін анықтау мақсатында SWOT-талдауы жүргізілді (1-кесте).

Кесте 1 – Астананың урбанизациялық процестерінің негізгі проблемалары мен перспективаларының SWOT-талдауы

STRENGTHS	WEAKNESSES
<ul style="list-style-type: none"> - дамушы экономика; - өршіл даму мақсаттары; - үлкен еңбек, адами және табиғи ресурстар; - өмірдің жоғары деңгейіне ұмтылу; - құрылыс бумы; - инвестиция тарту; - көпмәдениеттілік; - инфрақұрылымды дамыту 	<ul style="list-style-type: none"> - әлеуметтік теңсіздік; - аудандардың біркелкі дамымауы (Есіл, Алматы, Байқоңыр, Сарыарқа, Нұра); - жоғары білікті сертификатталған халықаралық институттардың жетіспеушілігі; - экологиялық мәселелер; - инфрақұрылымға жүктеме: (көлікті, коммуналдық қызметтерді және әлеуметтік объектілерді қоса алғанда); - үй сатып алу қиындығы
OPPORTUNITIES	THREATS
<ul style="list-style-type: none"> - экономиканы әртараптандыру; - тұрақты қала құрылысы; - технологиялық инновациялар; - өңірлік даму; - сандық трансформация; - туризмді дамыту; - жасыл құрылыс стандарттарын және жаңартылатын энергия көздерін ілгерілету 	<ul style="list-style-type: none"> - экономикалық тұрақсыздық; - геосаяси тәуекелдер; - мұнай бағасының төмендеуі; - ұлттық валюта бағамының құбылмалылығы

Ескерту – авторлармен құрастырылған

Астана халқының едәуір артуы негізінен Қазақстанның басқа өңірлерінен ішкі көші-қонға байланысты. Бұл ағын жұмысқа орналасу перспективаларына, білім алу мүмкіндіктеріне, денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізуге және өмір сүру сапасының жақсаруына негізделген. Қаланың қарқынды дамуын тұрғын аудандардың, коммерциялық орталықтардың, сауда кешендерінің және әлеуметтік инфрақұрылым объектілерінің жалғасып жатқан құрылысы айғақтайды. Озық телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамыту интернетке және заманауи технологияларға кеңінен қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Астананың ел астанасы ретіндегі мәртебесі экономиканың түрлі секторларының, атап айтқанда қаржы, мемлекеттік басқару, білім, ғылым және технологиялардың өсуін ынталандырады. Алайда, халықтың тез өсуі қалалық инфрақұрылымға, соның ішінде көлік желілеріне, коммуналдық қызметтерге және әлеуметтік қызметтерге ауыртпалық түсіреді. Сонымен қатар, қалалардың жедел дамуы ауа мен судың ластануы сияқты экологиялық проблемаларды, сондай-ақ қалдықтарды жою мәселелерін тудырады.

Қорытынды

Бұл зерттеуде халықтың жылдам өсуімен, инфрақұрылымның дамуымен және кеңістіктік кеңеюімен байланысты елеулі үрдістер мен проблемаларды айқындайтын

Астананың урбандалу динамикасы мен оның салдарларының кешенді талдауы ұсынылған. Нәтижелер бір мезгілде экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерді ескеретін Астанадағы қалалық басқаруға теңгерімді және кешенді көзқарас қажеттігін көрсетеді. Жылдам урбанизация айтарлықтай мүмкіндіктер ашқанымен, талдау ықтимал жағымсыз әсерлерді азайту үшін қажетті шаралардың маңыздылығын көрсетеді.

Мақалада ұсынылған ұсыныстар стратегиялық жоспарлаудың, ресурстарды тиімді бөлудің және Астана үшін тұрақты және әділ болашақты қамтамасыз ету үшін қоғамдастықты тартудың маңыздылығын, бүкіл әлемдегі басқа тез урбанизацияланатын қалалар үшін, әсіресе жедел экономикалық дамуды экологиялық тұрақтылық пен әлеуметтік әділеттілікпен теңестіруге ұмтылатындар үшін өзекті модельді атап көрсетеді. Біздің ойымызша, болашақ зерттеулер ұсынылған стратегиялардың ұзақ мерзімді тиімділігін бағалауға және оларды динамикалық қалалық ортаның өзгеретін қажеттіліктеріне бейімдеуге бағытталуы керек. Сонымен қатар, басқа қарқынды дамып келе жатқан қалалардың тәжірибесін зерттейтін салыстырмалы зерттеулер түсінуді жақсартып, қалалық басқарудағы ең жақсы тәжірибелер туралы хабардар ете алады.

Алғыс айту, мүдделер қақтығысы. Мақала авторлары А.Б. Алибекова, А.Н. Ракаева, С.Б. Спатаева мүдделер қақтығысы жоқ деп мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі:

А.Б. Алибекова – негізгі автор, зерттеуді ұйымдастыру, нәтижелерді жинау, талдау және түсіндіру, мәтінді жазу.

А.Н. Ракаева – зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу, деректерді талдау және түсіндіру, нәтижелерді сипаттау және зерттеу қорытындыларын қалыптастыру.

С.Б. Спатаева – мақаланың соңғы нұсқасын жариялауға бекіту, нәтижелерді кестелік және графикалық түрде ұсыну.

Әдебиеттер тізімі

1. Tittenbrun, J. (2016). Concepts of capital in Pierre Bourdieu's theory. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 17(1), 81-103.
2. Friedman, J. (1966). *Regional development policy: A case study of Venezuela*. Cambridge, MA: MIT Press. Available at: https://openlibrary.org/books/OL5983719M/Regional_development_policy
3. Jedwab, R., & Vollrath, D. (2015). Urbanization without growth in historical perspective. *Explorations in Economic History*, 58, 1–21.
4. Joaquim, O. (2017). *OECD urban policy reviews: Kazakhstan*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264274624-ru>
5. Overseas Development Institute. (n.d.). *Urbanisation trends and implications*. Available at: <https://odi.org/documents/1192/3387.pdf>
6. *Regional development policy*. (n.d.). Open Library. Retrieved from https://openlibrary.org/books/OL5983719M/Regional_development_policy
7. Seitz, W. (2021). *Urbanization in Kazakhstan: Desirable cities, unaffordable housing?* Washington, DC: World Bank. Retrieved from <https://documents.worldbank.org>
8. Smagulova, A. K. (2024). Проблемы демографических исследований в Казахстане. *Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Экономика сериясы*, 2, 35–41. Retrieved from <https://bulecon.enu.kz/index.php/main/article/download/959/596/3943>

9. Atasheva, D., Junussova, D., Alimkulova, E., Batyrova, N., Mustafayeva, B., Hajiyeve, H., & de Velazco, J. J. H. G. (2024). The role of socio-economic factors in sustainable urban development. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 19(10), 3927-3933. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.191021>
10. Ambapour, S. (2015). The Todaro Paradox: An Econometric Test Using Data from Congo. *Modern Economy*, 6(08), 881-887. DOI:10.4236/me.2015.68083
11. Zhang, X. Q. (2016). The trends, promises and challenges of urbanisation in the world. *Habitat International*, 54(3), 241-252. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.11.018>
12. Абенев, У. (2024). Қазақстанда агломерациялық қалалардың инновациялық дамуы және әлеуметтік-экономикалық аспектілері: басқару тәсілдері. ЕҰУ Хабаршысы. Экономика сериясы, 2(115), 130-142.
13. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. (n.d.). Retrieved from <https://stat.gov.kz/ru/>
14. Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2019). Өңірлерді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы №625 қаулысы. Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000625>
15. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі өңірлік саясатты дамыту тұжырымдамасы туралы. (n.d.). Retrieved from <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14092941>
16. Қазақстан Республикасының Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі. (n.d.). Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/documents/details/608548?lang=ru>

А.Б. Алибекова*, А.Н. Ракаева, С.Б. Спатаева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Урбанизационные процессы в городе Астана: тенденции развития и социально-экономическое влияние

Аннотация. Цель статьи – провести комплексный анализ периода интенсивной урбанизации и ее последствий в г. Астана, переживающем в последние десятилетия интенсивную урбанизацию, характеризующуюся ростом населения города, строительством новых предприятий мелкого производства и развитием инфраструктуры, выявить основные тенденции и проблемы, а также дать рекомендации по эффективному управлению городским развитием.

Методы исследования – количественные и качественные, основанные на анализе научной литературы и исследований.

Результаты исследования: проведен анализ миграционных процессов в г. Астана, численности населения города, тенденции развития и социально-экономическое влияние. Оценены темпы роста населения, территориальное развитие города и экологические последствия урбанизации.

Выводы: авторы подчёркивают, что стратегическое планирование, рациональное распределение ресурсов и активное участие местного сообщества имеют определяющее значение для обеспечения устойчивого городского развития. Сохранение социально-экономического баланса и системное внедрение инновационных решений позволяют усилить положительный эффект урбанизационных процессов и минимизировать потенциальные риски.

Урбанизация – это глобальная тенденция, требующая решения различных проблем, включая уровень развития экономики страны, традиции и культуру, восприятие ее жителями и другие особенности. В настоящее время актуальность городского развития растёт. Крупные города являются основой экономики и управления стран по всему миру. Быстрый рост городов приводит к повышению производительности городской среды, что создаёт новые возможности и приводит к сложным результатам.

Ключевые слова: урбанизация, рост населения, экономическая эффективность, социально-экономические аспекты, пространственное развитие страны, экологические вызовы.

Urbanization processes in Astana: Development trends and socio-economic impact

Abstract. The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of the intensive period and consequences of urbanization in Astana, which has been experiencing an intensive period of urbanization in recent decades, characterized by the construction of the city's population, the construction of new small-scale production and the development of infrastructure, to identify the main trends and problems, as well as to make recommendations for effective management of urban development.

Methods - quantitative methods, as well as qualitative methods based on the analysis of scientific literature and research were used.

Results - an analysis of migration processes in Astana, the city's population, problems and development trends and socio-economic impact. The population growth rate, territorial development of the city and the environmental consequences of urbanization were assessed.

Conclusions – the authors emphasize that strategic planning, efficient resource allocation, and the active engagement of the local community are of decisive importance for ensuring sustainable urban development. Maintaining socio-economic balance and systematically implementing innovative solutions enhances the positive effects of urbanization processes and helps minimize potential risks.

Urbanization is a global trend that requires solving various problems, including the level of development of the country's economy, traditions and culture, the perception of its residents, and other features. Currently, the relevance of urban development is increasing. Large cities are the foundation of the economies and governance of countries around the world. The rapid growth of cities leads to the productivity of urban environments, which creates new opportunities and complex outcomes.

Keywords: urbanization, population growth, economic efficiency, socio-economic aspects, spatial development of the country, environmental challenges

References

1. Tittenbrun, J. (2016). Concepts of capital in Pierre Bourdieu's theory. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 17(1), 81–103.
2. Friedman, J. (1966). *Regional development policy: A case study of Venezuela*. Cambridge, MA: MIT Press. Available at: https://openlibrary.org/books/OL5983719M/Regional_development_policy
3. Jedwab, R., & Vollrath, D. (2015). Urbanization without growth in historical perspective. *Explorations in Economic History*, 58, 1–21.
4. Joaquim, O. (2017). *OECD urban policy reviews: Kazakhstan*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264274624-ru>
5. Overseas Development Institute. (n.d.). *Urbanisation trends and implications*. Available at: <https://odi.org/documents/1192/3387.pdf>
6. *Regional development policy*. (n.d.). Open Library. Available at: https://openlibrary.org/books/OL5983719M/Regional_development_policy
7. Seitz, W. (2021). *Urbanization in Kazakhstan: Desirable cities, unaffordable housing?* Washington, DC: World Bank. Available at: <https://documents.worldbank.org>
8. Smagulova, A. K. (2024). Problemy demograficheskikh issledovaniy v Kazakhstane [Problems of demographic research in Kazakhstan]. *Eurasia Ultyq Universitetinin Khabarshysy. Ekonomika seriyasy*, 2, 35–41. Available at: <https://bulecon.enu.kz/index.php/main/article/download/959/596/3943> [in Russian].
9. Atasheva, D., Junussova, D., Alimkulova, E., Batyrova, N., Mustafayeva, B., Hajiyeu, H., & de Velazco, J. J. H. G. (2024). The role of socio-economic factors in sustainable urban development. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 19(10), 3927–3933. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.191021>

10. Ambapour, S. (2015). The Todaro paradox: An econometric test using data from Congo. *Modern Economy*, 6(8), 881–887. <https://doi.org/10.4236/me.2015.68083>

11. Zhang, X. Q. (2016). The trends, promises and challenges of urbanisation in the world. *Habitat International*, 54(3), 241–252. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.11.018>

12. Abenov, U. (2024). Kazakstanda aglomeratsiyalyq qalalardyn innovatsiyalyq damuy zhane aleumettik-ekonomikalyq aspektleri: baskaru tasilderi [Innovative development of agglomeration cities in Kazakhstan and socio-economic aspects: management approaches]. *ENU Khabarshysy. Ekonomika seriyasy*, 2(115), 130–142. [in Kazakh].

13. Kazakstan Respublikasy Strategiyalyq zhosparlau zhane reformalar agenttiginin Ultyq statistika byurosy (n.d.). Available at: <https://stat.gov.kz/ru/> [in Kazakh].

14. Kazakstan Respublikasy Ukimeti (2019). Onirlerdi damytudyn 2020–2025 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы №625 қаулысы [On approval of the state program for regional development for 2020–2025 No. 625]. Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000625> [in Kazakh].

15. Kazakstan Respublikasynyn 2030 zhyлга deiin onirlik sayasatty damytu tuzhyrymdamasy туралы [Concept for the development of regional policy of the Republic of Kazakhstan until 2030]. (n.d.). Available at: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14092941> [in Kazakh].

16. Ministerstvo ekologii, geologii i prirodnikh resursov Respubliki Kazakhstan (n.d.). Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/documents/details/608548?lang=ru> [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Алибекова А.Б. – хат-хабар авторы, PhD, «Мемлекеттік аудит» кафедрасының доценті м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көшесі, 2, 010000, Астана, Қазақстан.

Ракаева А.Н. – э.ғ.к., «Мемлекеттік аудит» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көшесі, 2, 010000, Астана, Қазақстан.

Спатаева С.Б. – PhD, «Мемлекеттік аудит» кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көшесі, 2, 010000, Астана, Қазақстан.

Алибекова А.Б. – автор для корреспонденции, PhD, и.о. доцента кафедры «Государственный аудит» Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатбаева 2, 010000, Астана, Казахстан.

Ракаева А.Н. – к.э.н., ассоциированный профессор кафедры «Государственный аудит» Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, улица Сатбаева 2, 010000, Астана, Казахстан.

Спатаева С.Б. – PhD, старший преподаватель кафедры «Государственный аудит» Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, улица Сатбаева 2, 010000, Астана, Казахстан.

Alibekova A.B. – corresponding author, PhD, Acting Associate Professor, Department of State Audit, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2 Satbaev st., 010000, Astana, Kazakhstan

Rakaeva A.N. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of State Audit, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satbaev st., 010000, Astana, Kazakhstan.

Spatayeva S.B. – PhD, senior lecturer, Department of State Audit, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satbaev st., 010000, Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4>).